

AMERIKA QO'SHMA SHTATLARINING GLOBAL QUROL SAVDOSIDAGI O'RNI

Po'latova Zilola

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10375779>

Annotatsiya. Ushbu maqolada AQSHning global qurol-yarog' savdosida tutgan o'rni hamda savdoning siyosiy asoslari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Qolaversa, FMS, DCS kabi savdo departamentlarining faoliyati ham yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: FMS, DCS, global savdo, CAT, BAA, eksport, SIPRI.

РОЛЬ СОЕДИНЕННЫХ ШТАТОВ АМЕРИКИ В ГЛОБАЛЬНОЙ ТОРГОВЛЕ ОРУЖИЕМ

Аннотация. В этой статье представлена информация о роли США в мировой торговле оружием и политической основе торговли. Кроме того, освещена и деятельность таких отделов продаж, как FMS, DCS.

Ключевые слова: FMS, DCS, глобальная торговля, CAT, ОАЭ, экспорт, SIPRI.

THE ROLE OF THE UNITED STATES OF AMERICA IN THE GLOBAL ARMS TRADE

Abstract. This article provides information about the role of the United States in the global arms trade and the political basis of the trade. In addition, the activities of sales departments such as FMS, DCS are also covered.

Key words: FMS, DCS, global trade, CAT, UAE, export, SIPRI.

Dunyoning yetakchi qurol eksportchisi sifatida Qo'shma Shtatlar qurol-yarog' sotishni nazorat qilish siyosatiga katta ta'sir ko'rsatadi va mas'uliyatli, shaffof va hisob beruvchi milliy yondashuvlar uchun namuna hisoblanadi. Xalqaro qurol savdosi tashqi siyosat va xalqaro xavfsizlikning barcha jabhalariga taalluqlidir, qolaversa, g'arazli maqsadda foydalanilganda zarar yetkazish va inson huquqlarini buzish vositasidir. Xalqaro siyosatga o'ziga xos ta'siriga qaramay, global qurol savdosi asosan pinhona ishlaydi va xavfsizligi yetarlicha kafolatlanmaydi.

Noto'g'ri boshqariladigan savdo yoki noto'g'ri qo'llanilgan qurollar katta xavfsizlik muammolarini kuchaytirib insoniyatga misli ko'rilmagan azoblar keltirishi mumkin. To'g'ri tashkillashtirilgan qurol savdosi siyosati barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlab, inson huquqlari, tinch aholini himoya qilish va ko'p tomonlama hamkorlik qadriyatlarini qo'llab-quvvatlaydi. Amerika Qo'shma Shtatlari an'anaviy ravishda dunyodagi eng mustahkam qurol-yarog' uzatishni nazorat qilish tizimlaridan birini saqlab kelgan bo'lsa-da, so'nggi siyosatlar asosiy mas'uliyatdan orqaga chekinish va oxir-oqibat AQSHning ushbu hayotiy manfaatlariga putur etkazish xavfini tug'dirishi mumkin. Mana shu xavfni minimal darajada kamaytirish va tizimli savdoni yo'lga qo'yish uchun Qo'shma Shtatlar ma'muriyati tomonidan salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.¹

Jumladan, qurol savdosini hamkorlarning ehtiyojlari, imkoniyatlari va xulq-atvori bilan muvofiqlashtirib, inson huquqlari va xalqaro me'yorlar va standartlarni, shu jumladan fuqarolik

¹ Gilman, Derek. "A Comparison of Foreign Military Sales Versus Direct Commercial Sales." Defense Security Cooperation Agency, September 30, 2014. P.67.

muhofazasiga oid insonparvarlik kafolatlarini ta'minlash; Inson huquqlarini muntazam ravishda buzish va urush qonunlarini buzish bilan shug'ullanadigan davlatlarga o'tkazmalarni cheklash orqali mavjud qonunlarni qat'iy tatbiq etish;

Saudiya Arabistoni va BAAGA Yamandagi urushni ta'qib qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan barcha qurol savdosini to'xtatish;²

Birlashgan Millatlar Tashkilotiga ma'lum qilingki, Qo'shma Shtatlar, aslida, Shartnomani imzolagan davlat sifatida qurol savdosi bo'yicha shartnoma majburiyatlariga rioya qilish va yakuniy ratifikatsiya qilish maqsadida Senatni ATT faktlari va afzalliklari haqida o'qitishni boshlash;

Davlat departamentiga o'qotar qurollar eksporti nazoratini tiklash. Katta toifadagi o'qotar qurollar va boshqa o'ldiradigan qurollarni Davlat departamenti yurisdiksiyasidan Savdo vazirligiga ko'chirish rejalarini teskari yo'lga qo'yish, va shaffoflik nazoratini Kongress tekshiruviga o'tkazish;

Qurol uzatish siyosatini qayta yo'naltirish. Inson huquqlari va iqtisodiy muammolarga nisbatan strategik mulohazalarni ta'kidlaydigan yangi an'anaviy qurollarni uzatish siyosatini chiqarish kabi masalalar hukumat oldiga qo'yildi.

Qurol savdosida Bayden ma'muriyati avvalgi ikki ma'muriyat siyosatiga nisbatan o'zgarishdan ko'ra ko'proq davomiylikni ko'rsatdi. O'zining birinchi tashqi siyosat nutqida u AQShning Yamandagi hujum operatsiyalarini qo'llab-quvvatlashini, shuningdek, tegishli qurol savdosini to'xtatishga va'da berdi. Ma'muriyat, shuningdek, Saudiya Arabistoni va Birlashgan Arab Amirliklariga mahsulot sotish siyosatini qayta ko'rib chiqishgacha to'xtatdi, biroq Ar-Riyodga taklif qilingan bomba sotishni blokirovka qilishdan tashqari, uning siyosati tezda avvalgi holatga qaytdi.

AQShning qurol-yarog' takliflari Bayden ma'muriyatining birinchi yilida keskin pasayganini ko'rsatdi, bu Tramp ma'muriyatining so'nggi yilidagi 110,9 milliard dollardan 36 milliard dollargacha kamaygan. Bu pasayish qisman qurol savdosini rag'batlantirishga nisbatan kamroq tajovuzkor yondashuv tufayli bo'lgan bo'lishi mumkin, lekin Obama va Tramp ma'muriyatlari davrida tuzilgan katta hajmdagi bitimlar tufayli bozorning to'yinganligi oqibati bo'lgan. Takliflar 2022-yilda katta o'sishni ko'rsatdi, oktabr oyi holatiga ko'ra 65 milliard dollarga yetdi. Bu qisman Pentagonning Rossiya va Xitoy bilan "buyuk kuch raqobatiga" e'tibor qaratishi bilan bog'liq Yevropa va Osiyoga sotuv hajmining oshishi bilan bog'liq.³

Bayden ma'muriyati Saudiya Arabistoni, BAA, Misr, Nigeriya va Filippin kabi AQSh manfaatlariga putur yetkazadigan va Qo'shma Shtatlarni keraksiz to'qnashuvlarga olib kelishi mumkin bo'lgan shafqatsiz, repressiv rejimlarni qurollantirishni davom ettirdi. Uning Amerika manfaatlariga qanchalar ziyon ekanligi quyida keltirilgan.

Har qanday ma'muriyatning qurol-yarog'larni topshirishga bo'lgan yondashuvini baholashda shuni ta'kidlash kerakki, qurollarni yetkazib berish to'g'risida qaror qabul qilish va

² Bali, Asli. "The Humanitarian Paradox: Why Human Rights Require Restraint." Quincy Institute for Responsible Statecraft, August 1, 2022. <https://quincyinst.wpengine.com/report/the-humanitarian-paradox-why-human-rights-require-restraint/>.

³ Hartung, William D., and Elias Yousif, "U.S. Arm Sales Trends 2020 and Beyond: From Trump to Biden." Security Assistance Monitor. Center for International Policy, April 2021 and "Major Arms Sales Notifications Tracker." Forum on the Arms Trade, 2022. P.90

yetkazib berish jarayoni bir necha yil yoki undan ko'proq davom etishi mumkin. Bu shuni anglatadiki, bitta ma'muriyat ostida taklif qilingan bitimlar avvalgisidan kelib chiqqan bo'lishi mumkin. Biroq, yuqorida sanab o'tilgan mamlakatlarga maxsus takliflar Bayden yillarida yakuniy belgini oldi, ya'ni ma'muriyat ushbu savdolarining mumkin bo'lgan ta'siri uchun javobgar bo'lishi kerak.⁴

Qurol savdosining ta'sirini tahlil qilish qurol-yarog' yetkazib berishning ikkita asosiy kanalidagi tafovutlar bilan yanada murakkablashadi - Davlat departamenti tomonidan litsenziyalangan xorijiy harbiy sotish (FMS) dasturi doirasida hukumatdan hukumatga sotish va to'g'ridan-to'g'ri tijorat savdosi (DCS) orqali dunyo aholisini qurol bilan ta'minlash. FMS takliflari AQSh hukumatiga bitim shartlariga ko'proq ma'lumot beradi va ehtiyot qismlar bilan ta'minlashni tashkil qilish kabi keyingi yordamni o'z ichiga oladi, lekin ular shuningdek, ba'zi yetkazib beruvchilar va oluvchilar qochishni afzal ko'radigan 3 foizlik ma'muriy qo'shimcha to'lovni ham o'z ichiga oladi. Tijorat savdosi yetkazib beruvchi kompaniya va oluvchi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri muzokaralarni o'z ichiga oladi, bu qurol eksport qiluvchi firmaga narx bo'yicha muzokaralar olib borish va qabul qiluvchida qurol tizimining tarkibiy qismlarini ishlab chiqarishni o'z ichiga olgan birgalikda ishlab chiqarish bitimlari kabi qo'llab-quvvatlovchi kelishuvlar shartlarini belgilashni taklif qiladi. FMS dasturi doirasidagi asosiy mudofaa uskunalar takliflari Kongressga taqdim etilayotgan asbob-uskunalar, uning kutilayotgan dollar qiymati, uning mantiqiy asoslarining qisqacha tavsifi, jalb qilingan asosiy pudratchilarning identifikatsiyasi va qanchaligi ko'rsatilgan batafsil bildirishnomalarga havola qilinadi. AQSh xodimlari sotishni qo'llab-quvvatlash uchun qabul qiluvchi mamlakatga joylashtirilishi mumkin.

Aksincha, DCS avtorizatsiyalari yuqoridagi siyosiy talablarga javob bermaydi. Qurol-yarog' tizimlari faqat keng toifalarning bir qismi sifatida tavsiflanadi, bunda qaysi ruxsatnomalar yakuniy sotuvda yoki mijozlarga yetkazib berishda sodir bo'lishi ko'rsatilmaydi. Bu kanal harbiy samolyotlar, zirhli transport vositalari, artilleriya, raketalar va jangovar kemalar kabi yirik tizimlarning aksariyat savdolarini o'z ichiga oladi.

AQSH ma'muriyatning qurol sotishga bo'lgan yondashuvi, bu masala bo'yicha uzoq vaqtdan beri kechiktirilgan siyosat yo'riqnomasini e'lon qilgandan keyin aniqlanishi mumkin. Hech bo'lmaganda, hujjatning e'lon qilinishi AQSh qurollari eksportining oqibatlarini va qaysi davlatlarni qurollantirishni hal qilishda qanday mezonlardan foydalanish kerakligi haqida qo'shimcha Kongress va jamoatchilik muhokamasi uchun imkoniyat yaratadi.

Stokgolm Xalqaro Tinchlik Tadqiqot Instituti (SIPRI) tomonidan tuzilgan ma'lumotlarga ko'ra, 2017–21-yillar oralig'idagi besh yillik davrda asosiy qurol yetkazib berishning 39 foizi Qo'shma Shtatlar hissasiga to'g'ri kelgan. Bu Rossiyaning bozordagi ulushidan ikki baravar, Xitoyning ulushidan sakkiz baravar ko'p.⁵

⁴ Al Haj, Ahmed. "Yemen's Warring Parties Fail to Extend UN-backed Truce." Associated Press, October 2, 2022. p.98

⁵ Wezeman, Pieter D., Alexandra Kuimova, and Siemon T. Wezeman, "Trends in International Arms Sales, 2021." Stockholm International Peace Research Institute, March 2022. <https://www.sipri.org/publications/2022/sipri-fact-sheets/trends-international-arms-transfers-2021>.

Qurol savdosi, shuningdek, mojarolarni kuchaytirish, AQSh dushmanlarini qo'zg'atish, qurollanish poygasini kuchaytirish va AQShni keraksiz yoki teskari urushlarga jalb qilish orqali AQSh xavfsizligiga xavf tug'dirishi mumkin.

Qurol eksporti tarafdorlari AQSh ittifoqchilariga o'zlarining mudofaasini ta'minlash, asosiy hududlarni barqarorlashtirish, AQSh dushmanlarini to'xtatish, AQShning hozirgi va potentsial hamkor davlatlar bilan harbiy aloqalarini o'rnatish, siyosiy va diplomatik ta'sir ko'rsatish va ish o'rinlarini yaratishda yordam berishlarini da'vo qilib, savdoni rag'batlantiradilar. Ammo qurol savdosi, shuningdek, mojarolarni kuchaytirish, AQSh dushmanlarini qo'zg'atish, qurollanish poygasini kuchaytirish va AQShni keraksiz yoki teskari urushlarga jalb qilish orqali AQSh xavfsizligiga xavf tug'dirishi mumkin. AQSh savdolari hamkor davlatlar tomonidan inson huquqlarining buzilishiga ham imkon berishi mumkin; bu ko'pincha noroziliklarni keltirib chiqaradi va terroristik guruhlarning yollash qobiliyatini oshiradi. Ko'pincha qurol sotish bo'yicha qarorlar xavfsizlik nuqtai nazaridan bo'lgani kabi, mudofaa pudratchilarining paroxial manfaatlaridan kelib chiqadi.

AQShning hozirgi qurol siyosati va amaliyoti ko'pincha urushni to'xtatib qo'yishdan ko'ra, uni kuchaytiradi. Hozirgi mojarolarning qariyb uchdan ikki qismi - 46 tadan 34 tasi - Qo'shma Shtatlar tomonidan qurollangan bir yoki bir nechta tomonlar ishtirok etadi. Ba'zi hollarda AQSh bu urushlarda jangchilarga qurol sotish kamtarona bo'lsa, boshqalarida esa ular yoqilg'i va urushni kuchaytirishda katta rol o'ynaydi. ziddiyatni saqlab qolish. 2017 va 2021 yillar oralig'ida AQSh tomonidan ta'minlangan urushdagi davlatlardan 15 tasi 50 million dollar yoki undan ko'proq qiymatdagi AQSh qurollarini oldi.⁶ Bu AQSh qurollari muntazam ravishda barqarorlikni qo'llab-quvvatlaydi va mojarolarni oldini oladi, degan uzoq davom etgan dalillarga zid keladi. AQShning ba'zi transferlari qonuniy mudofaa maqsadlarida foydalanilsa, boshqalari mojarolarni kuchaytiradi, keskinlikni oshiradi va mintaqaviy qurollanish poygasini avjga chiqaradi. Ushbu urushlarning aksariyatida AQSh qurollarining roli haqida aniq shaffoflik yo'q, ammo AQSh qurollari juda ko'p mojaro zonalariga borishi o'z-o'zidan tashvish tug'diradi va AQShning aniq rolini yaxshiroq kuzatishni talab qiladi.

REFERENCES

1. Landler, Mark, and Peter Baker. "Trump Vetoes Measure to Force End to U.S. Involvement in Yemen War." *New York Times*, April 16, 2019. Kennedy, 2.
2. Merrit. "Trump Vetoes Bills Intended to Block Arms Sales to Saudi Arabia." *National Public Radio*, July 25, 2019.
3. Wong, Edward, and Catie Edmondson. "Democrats to Scrutinize Ex-Lobbyist's Role in Arms Sales to Gulf Nations." *New York Times*, June 11, 2019.
4. Fang, Lee and Alex Emmon. "State Department Team Led by Former Raytheon Lobbyist Pushed Mike Pompeo to Support Yemen War Because of Arms Sales." *The Intercept*, September 21, 2018.

⁶ Davis, Ian, and Claudia Pfeifer Cruz. "Global Developments in Armed Conflict, Peace Processes, and Peace Operations." *SIPRI Yearbook 2022; Armaments, Disarmament, and International Security*, Oxford University Press, 2022, pp. 27-28. Data on U.S. arms transfers to countries in conflict is from U.S. Department of Defense, Defense Security Cooperation Agency (DSCA), "Historical Sales Book, Fiscal Years 1950 to 2021."

5. Nissenbaum, Dion. "Top U.S. Diplomat Backed Continuing Support for Saudi War in Yemen Over Objections of Staff." *Wall Street Journal*, September 20, 2018.
6. Mwatana for Human Rights. "U.S. Weapons Responsible for Civilian Deaths in Yemen." September 20, 2018.
7. Elbagir, Nima, Salma Abdelaziz, and Laura Smith-Spark. "Made in America: Shrapnel Found In Yemen Ties U.S. Bombs to String of Deaths Over Course of Bloody Civil War." *CNN*, September 2018.
8. Congressional Research Service. "Congress and the War in Yemen: Oversight and Legislation, 2015 to 2021." Updated February 10, 2022.
9. Smithberger, Mandy. "Brass Parachutes: Defense Contractors' Capture of Pentagon Officials Through the Revolving Door." *Project on Government Oversight*, November 5, 2018. 24 – 27.
10. Project on Government Oversight. "Pentagon Revolving Door Database." Accessed August 22, 2022. <https://www.pogo.org/database/pentagon-revolving-door/companies/boeing>.